

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

Про створення української національно-державної символіки у роки визвольної боротьби (1917—1920 рр.)

Складовою частиною державотворчої політики є питання створення національно-державної символіки. Запропоновані для друку автором мало-відомі архівні документи, розкривають процес пошуку і розробки національних символів у роки боротьби українського народу за створення своєї суверенної держави.

Нині, коли йде розбудова незалежної України, для вчених, спеціалістів, політиків корисним стане використання історичного досвіду по створенню національно-державних символів. Інформацію про це й містять наведені нижче документи.

№ 1

Персональний склад дійсних членів Центрального Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні, Департаменту мистецтва, Генерального Секретаріату справ освітніх

22 липня 1917 р.

Грушевський М., Леонтович В., Кричевський Ф., Козловська В., Біляшівський М., Павлудький Г., Щербина В., Щербаківський В., Мощенко Д., Грушевський О., Стешенко І., Модзалевський В., Яворницький Д., Дорошенко Д., Петров М.І., Єфремов С., Василенко М., Драгоманов С., Бурачек М., Чикаленко Л., Нарбут П., Мокроус П., Тутковський П., Жук М., Мурашко М., Бойчук М. та ін. (всього 53 особи).

ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 206, арк. 12—14 зв. — Копія.

№2

Склад Ради Центрального Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні

Голова Комітету — Біляшівський М., Товариш голови — Левицький О. Члени Ради -- Козловська В., Дяченко Д., Тутковський П., Пахаревський М. Від церкви — Голік Т., Мазюкевич, Тутковський. Від євреїв — Гуревич Е. Від поляків — Григорович, Грохольський Л. Від великоросів - Щербина В.

ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 206, арк. 11. Копія.

№ 3

Тимчасовий закон про флот Української Народної Республіки

м. Київ

14 січня 1918р.

Вимітка з протоколу засідання Центральної Ради.

Центральна Рада дня 14 січня 1918 року ухвалила тимчасовий закон про флот Української Народної Республіки.

1) Російська Чорноморська флота військова і транспортна проголошується флотою Української Народної Республіки і вона виконує обов'язки по охороні побережжя і торгівлі на Чорному і Азовському морях.

П р и м і т к а : Українська Народна Республіка під час демобілізації транспортної флотилії має вступити в погодження з республіками, що засновуються на Чорноморському побережжі, відносно поділу торговельного флоту.

2) Прапорами Української військової флоти є: полотнище в двох — блакитному і жовтому — кольорах. В кряжі блакитного кольору — історичний золотий тризуб з білим внутрішнім полем в ньому.

3) Прапором Української торговельної флоти є полотнище в двох — блакитному і жовтому кольорах.

4) Українська Народна Республіка приймає на себе всі зобов'язання Російського уряду щодо Чорноморської флоти і утримання флоти та портів.

5) З часу проголошення цього закону всі військові російські транспортні кораблі на Чорному і Азовському морях піднімають вищезгадані прапори Української Народної Республіки.

З перотвором протоколу згідно:

Тов. голови

Української Центральної Ради

(підпис)

Секретар

Української Центральної Ради

(підпис)

Ствердив

В. об. генерального писаря

(підпис)

ЦДАВО України, ф. 1063, оп. 1, спр. 6, арк. 9. Засвідчена копія.

Рішення Ради Народних Міністрів і Малої Ради про установлення герба Української Народної Республіки

м. Київ

12 лютого 1918р.

Протокол засідання Ради Народних Міністрів.

Присутні: В. Голубович, О. Жуковський, М. Ткаченко, Є. Сакович, П. Христюк, М. Порш.

... VI. Слухали справу про установлення герба для Української Народної Республіки. Ухвалено внести в Раду закон про установлення для Української держави, прийнятого морським флотом герба Володимира Великого (без хреста),

Г о л о в а
Голова Ради Народних Міністрів

, Д
(підпис)

ЦДАВО України, ф. 1063, оп. 1, спр. 7, арк. 4. Засвідчена копія.

№ 5

Витяг з протоколу засідання Малої Ради

м. Коростень

12 лютого 1918р.

Мала Рада ухвалила наступні тексти закону.

В справі державного герба України Мала Рада ухвалила: Гербом Української Народної Республіки приймається знак Київської держави часів Володимира Святого.

З перовтвором протоколу згідно:

Тов. Голови

Української Центральної Ради

(підпис)

Секретар

Центральної Ради

(підпис)

ЦЦАВО України, ф. 1063, оп. 1, спр. 6, арк. 25. Засвідчена копія.

№ 6

Накази по морському відомству Української Народної Республіки

м. Київ

13 березня 1918р.

2) Прапором Українського військового флоту є полотнище в двох — блакитному і жовтому — кольорах. В кряжі блакитного кольору — історично золотий тризуб з білим внутрішнім полем в ньому.

3) Прапором Українського торговельного флоту є полотнище в двох — блакитному і жовтому кольорах.

5) З часу проголошення цього закону всі російські військові та транспортні кораблі на Чорному і Азовському морях піднімають вищезгадані прапори Української Народної Республіки.

ЦЦАВО України, ф. 2203, оп. 1, спр. 3 б, арк. 3. Копія.

№ 7

"

Постанова Ради Центрального Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва про державні герби

м. Київ

18 квітня 1918 р.

Протоколи засідання Ради Центрального Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва 18 квітня 1918 р.

Присутні: голова Ради М. Біляшівський. Товариш голови О. Левицький. Представник Міністерства великоруських справ В. Щербина. Представник Міністерства польських справ Л. Грохольський, К. Широцький, С. Мако, А. Середя, М. Михайлів, Л. Старицька-Черняхівська, В. Козловська.

. 2. Справа

про державні герби.

Рада постановила:

а) Герби старої влади, які входять до складу орнаменту історичних пам'яток повинні залишитися на місцях.

б) Герби, що не мають такого характеру і більш пізнього періоду по винні бути знесені і коли вони являються цікавими з художнього боку, передані до музеїв.

в) Особисто, щодо двоголового орла, посадженого на хреста Михайлівського монастиря, Рада висловлює побажання, аби цей орел був переданий до музею разом з хрестом.

г) Рада вважає необхідним, аби всі питання при усуненні давніх гербів попереду передавались на обговорення Ради.

3. Справа про герб України.

Позаяк прийнятий зараз герб України не має під собою серйозних історичних підстав, Рада постановила: для вирішення цього питання скликати спеціальну комісію.

ИДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 207, арк. 19. Рукопис.

№ 8

**Проект національно-державного герба, вироблений комісією
Міністерства народної освіти УНР**

МІНІСТЕРСТВО НАРОДНОЇ ОСВІТИ УНР

Протокол № 1

засідання Комісії у справах вироблення
проекту герба Української Народної Республіки

21 січня 1919р.

1. Засідання відбулося о 2 годині дня у кабінеті п. Головноуправляючого справами мистецтва та національної культури.

2. Присутні: голова комісії п. Головноуправляючий справами мистецтва та національної культури П. Я. Дорошенко, члени: представник УАН, академік О. І. Левицький, ректор Української Академії мистецтва проф. Г. І. Нарбут, проф. Г. Г. Павлуцький, П. І. Зайцев, М. Ф. Біляшівський та В. Л. Модзалевський (він же виконуючий обов'язки секретаря комісії).

3. Голова комісії доповів, що з пропозиції п. міністра народної освіти, йому доручено розглянути в комісії питання про проект герба Української Народної Республіки. Крім присутніх, в комісію було запрошено представника від Українського наукового товариства, а також проф. М. Л. Бойчука, але вони не прибули. При цьому п. Головноуправляючий повідомив, що за часів гетьманського уряду це питання з дорученням тодішнього пана державного секретаря, розглядалось також у окремій комісії. Оголосив журнал засідання цієї комісії від 24 листопада 1918 р. і запропонував розглянути зроблений проф. Нарбутом з дорученням п. секретаря проект герба і печатки. Цей герб (козак з рушницею в щиті і знак кн. Володимира у нашоломнику) затверджений урядом не був і, таким чином, досі вживається герб, прийнятий Центральною Радою. Після цього п. голова запропонував комісії обміркувати це питання для доповіді п. міністру.

4. Після всестороннього обговорення питання, у якому прийняли участь члени комісії, прийняті такі постанови:

а) Визнати, що в даний час, коли відбулося злучення Західної Української Народної Республіки з Республікою Східною, необхідно зафіксувати цей момент у відповідному злученні у гербі Соборної України гербових емблем обох республік. Такий герб буде ясным і зрозумілим для широких

верств українського народу, крім того, його буде зручно скомпонувати, бо елементи, які треба використовувати для цього, не викликають ніякого сумніву. Це козак з рушницею для Східної України і лев — для України Західної.

б) Вважаючи на те, що обидві частини Соборної України повстали з одного джерела — Київської Русі, визнати потрібним вмістити у герб знак кн. Володимира.

в) Приймаючи до уваги, що є бажання підкреслити у гербі ідею української самостійності, яка з давніх часів мала численних прихильників серед найкращих і видатніших українських діячів, визнати доцільним вмістити в гербі Соборної України емблему, яку було вжито у гербі «Великого Князівства Руського», яка мала бути утворена на підставі Гадяцької унії 1659 р., закладеної гетьманом Виговським з Польщею. Ця емблема — летючий голуб з оливною галузкою — символ замирення — крім того, відпо відає традиційним і сучасним стремлінням українського народу до замирення і зменшує мілітаристичний, на погляд деяких, характер головних елементів герба, себто козака з рушницею та лева.

г) Залучивши зазначені у попередніх точках (пунктах. — Ред.) емблеми, які треба покласти у основу малого державного герба та печатки Соборної України, комісія, стоячи на ґрунті геральдичному та історичному, прийшла одночасно до висновку, що емблеми треба розмістити так: щит двочастинний, розсічений сторч (вертикально): в першому золотому (жовтому) колі — блакитний козак з рушницею, згідно з зображенням на печатках Війська Запорозького з кінця XVI ст. аж до 1765 р. та частково Правобережжя, а також Запоріжжя (герб Лівобережжя); у другому, блакитному колі — золотий (жовтий) лев (герб Галичини з давніх часів); по вертикальній лінії — щиток, у якому блакитне поле, а в нім — золотий (жовтий) знак кн. Володимира; нашоломник — летючий голуб з оливною галузкою (герб Великого Князівства Руського 1659 р.) замість намету - картуша у стилі українського барокко.

д) Пропозиції внести до малого герба — герб Буковини, а також інших частин України (Слобожанщини, Угорської Русі і т.п., а також долучити до цього герба щитодержавців (селянку та робітника) і розмістити інакше зазначені в точках (пунктах. — Ред.) «а, б і в» емблеми. Комісія після всестороннього їх обговорення, на підставі різних міркувань історичного, художнього, геральдичного, символічного і технічного характеру постановила відхилити, вважаючи, що герби цих окремих «земель» «Соборної України» мусять знайти собі місце на великій державній печатці і гербі Соборної України, в зв'язку з цим доручити проф. Г. І. Нарбуту подати свої міркування щодо гербів цих земель та їх розміщення.

5. Проф. Г. І. Нарбут оголосив відношення Секретаріату Ради Міністрів від 15 січня ц. р. № 75 з приводу прапора українського флоту й з проханням розглянути це питання спільно з В. Л. Модзалевським. Проф. Г. І. Нарбут просив комісію також розглянути і це питання.

Постановлено: детальний розгляд цього питання відкласти до майбутнього засідання, на яке запросити представника Морського Міністерства.

6. Постановлено: доручити В. Л. Модзалевському скласти на підставі прийнятих комісією постанов доповідну записку п. міністру народної освіти.

7. Засідання замкнено о 4 годині дня.

Голова комісії
Члени
Секретар

ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 3, мір. 9, арк. 4-4 а. Копія.

№ 9

Доповідна записка в справі вироблення герба Української Народної Республіки

До п. міністра народної освіти Української Народної Республіки

Від Головноуправляючого справами мистецтва та національної культури

Виконуючи Ваше, пане міністре, доручення, маю честь подати тут міркування та висновки, до яких прийшла закладена з Вашої пропозиції під моїм головуванням Комісія у справі вироблення проекту герба Української Народної Республіки.

До цього часу гербом Української Народної Республіки вважався герб, прийнятий Центральною Радою 22 березня 1918 р. Це знак старої Київської держави Володимира Великого, який ми зустрічали на його монетах, а також на цеглі, здобутій при розкопках Десятинної церкви. Комісія розглянула питання про те, яким повинен бути герб Української Народної Республіки, визнала, що герб прийнятий Центральною Радою і герб, проект якого був намальований і ухвалений попередньою комісією за часів гетьманського уряду, але ним не затверджений (козак з рушницею у щиті і знак Володимира Великого у нашоломнику) — не можна визнати відповідаючими сучасному моментові в житті України. Цей момент злучення Західної та Східної Української Народної Республіки обов'язково мусить знайти свій вираз у гербі Соборної України. Тому Комісія визнала, що гербом Східної Республіки треба вважати емблему козака з рушницею, якою користувалася Запорізька Січ і, взагалі, на Україні від 1596 р. аж до 1766 р., при чім є відомості, що з XVIII ст., з яких видно, що ця емблема визнавалася гербом **національним** і зображалася на козацьких прапорах, знайшла, що дану емблему треба вмістити до герба Соборної України.

З другого боку — герб Галичини, який з давніх часів вважався лев, також мусить знайти собі місце у згаданому гербі. Ці дві емблеми, яких треба вмістити у гербі Соборної України вимагають аби герб був дво-частинний, себто розсічений сторч (вертикально) лінією, при чім у першому полі буде козак з рушницею, а у другім — лев.

Приймаючи далі до уваги, що обидві частини української землі (Східної та Західної), які зараз злучаються, повстали від Київської держави Володимира Великого і знаходячи те, що і в цей момент, також бажано підкреслити в гербі, комісія визнала бажаним на вертикальній лінії, якою розсікається щит герба, вмістити щиток з зображенням на нім знаку Володимира Великого. Ця емблема, захоплюючи трохи обидві частини щита, буде нагадувати, з одного боку, про спільність давньої історії частин, які були, нині Соборної України, а з другого — зв'язувати сучасну Українську Народну Республіку з Республікою, проголошеною Центральною Радою.

Далі перед комісією постало питання про нашоломник до герба. Комісія знайшла, що нашоломник бажано долучити до герба, бо він значно покращує герб і, крім того, його можна використати з метою внести ще деякі емблеми до герба. Такою емблемою до нашоломника комісія зазначила голуба з оливною галузкою на підставі таких міркувань. Запобігаючи тому, аби уникнути закидів проєктованому гербові в тім, що він має мілітаристський характер (козак з рушницею та лев) вміщення в нашоломнику голуба з оливною галузкою, який є емблемою замирення, прагнення до котрого є характерною рисою українського народу з давніх часів до наших, являється цілком доцільним і зменшує можливість згаданих закидів. Крім того, ця емблема має своє значення ще й з другого боку, її запо

зичено з герба «Великого Князівства Руського», утвореного на підставі Гадяцької унії 1659 р. за гетьмана Виговського, й таким чином вона має підкреслити і доводити, що ідея державної незалежності з давніх часів була цілком зрозуміла для українського народу.

Таким чином, сполучаючи у гербі згадані елементи, на які комісія погодилася одноголосно, треба розмістити їх так: щит двочастинний, розсічений сторч (вертикально): у першому золотому (жовтому) полі — блакитний козак з рушницею; у другому блакитному полі — золотий (жовтий) лев; на вертикальній лінії — щиток, де на блакитному полі вміщується золотий знак Володимира Великого; нашоломник — летючий голуб з оливною галузкою; замість намету-картуша у стилі українського барокко.

Запроектований малий державний герб Української Народної Республіки, який треба вміщувати і на печатках, на думку комісії, відповідає всім вимогам історичного, художнього, геральдичного, символічного та технічного характеру. Що ж торкається великого герба та великої печатки, то для них треба буде використати герби окремих земель України, але це питання буде обговорюватися комісією надалі.

Додаток: протокол засідання комісії 21 січня 1919 р. та ескіз герба, зроблений проф. Г. І. Нарбутом.

Головноуправляючий справами
Міністерства та національної культури.

23 січня 1919р.

ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 3, спр. 9, арк. 5—6. Копія.

Документи до друку підготував
Д. Ф. Розовик (Київ)